

ارزشیابی مستمر در فرآیند آموزش

ویرایش: حمید جعفری نسب

از آن جا که جلسه‌ی امتحان، شخصیت و موقعیت شخص امتحان شونده را مورد سؤال قرار می‌دهد، حتی برای کسانی که تسلط کامل بر آموخته‌ها دارند نیز دلپره‌آور است. محدودیت زمان آزمون، محدودیت سؤال‌ها و محدودیت هدف‌های مورد توجه، از موارد دیگری است که روا بودن آزمون پایانی را زیر سؤال می‌برد.

از سوی دیگر آزمون پایانی نمی‌تواند اطلاع کافی از چگونگی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز در اختیار بگذارد. در بهترین حالت نیز آزمون پایانی فقط می‌تواند شامل برخی از هدف‌های یادگیری باشد، نه دربرگیرنده‌ی مجموع هدف‌ها.

آزمون پایانی از موقعیت واقعی یادگیری فاصله دارد و در یک موقعیت نه چندان آرام و مطبوع می‌خواهد نمره‌ایی را به دانش‌آموزان نسبت دهد که گاه سرنوشت آنها را رقم می‌زند. همین موضوع نیز اضطراب و نگرانی دانش‌آموزان را اضافه می‌کند.

اگر فاصله‌ی زمان یادگیری و آزمون نیز زیاد باشد، بدیهی است که آموخته‌ها به فراموشی می‌گریند و یا حفظ کردن‌های شب امتحانی جایگزین یادگیری واقعی می‌شوند. هر چه فاصله‌ی یادگیری و امتحان کمتر شود، توجه و دقت دانش‌آموزان در یادگیری افزایش می‌یابد. به کارگیری روش فعال و جلب مشارکت فراگیران و قرار گرفتن ارزش‌یابی به عنوان بخشی از جریان تدریس و همراه با آن، نه فقط نقاط ضعف آزمون پایانی را ندارد، بلکه موجب بهبود جریان یادگیری نیز می‌شود.

دانش‌آموزان با ایجاد انگیزه‌ی لازم به سؤال‌های مربوط به درس پاسخ می‌دهند و یا فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند که موجب می‌شود، پاسخ سؤال‌ها را بیابند. این سؤال‌ها و فعالیت‌ها، هدف‌های درس را نشانه گرفته‌اند. پس در جریان بحث و گفت‌وگو و فعالیت‌ها، هدف‌های درس قابل دسترسی می‌شوند و معلم به عنوان مدیر جریان یادگیری، می‌تواند نحوه‌ی فعالیت‌ها را مشاهده و ارزش‌یابی کند. فراگیران، با اشتیاق فعالیت‌های خود را دنبال می‌کنند و معلم بر موارد مثبت در راستای هدف‌ها تأکید می‌ورزد، به بدفهم‌ها توجه می‌کند و با بازخوردهای اصلاحی، آنها را در جهت هدف‌های از پیش معین شده، هدایت می‌کند. به بیان دیگر، معلم آموزش را بر مبنای نیاز دانش‌آموزان و براساس وضعیت فعلی ایشان آغاز می‌کند. در ادامه تلاش می‌کند تا اطلاعات لازم را از نحوه‌ی عمل و پیشرفت دانش‌آموزان، گردآوری کند. همین اطلاعات، پایه و اساس قضاوت و ارزش‌یابی قرار می‌گیرند.

موارد زیر اهمیت ارزش‌یابی تدریجی را روشن می‌کنند:

۱. این نوع از ارزش‌یابی بازخورد مناسبی به معلم می‌دهد تا بتواند فعالیت‌هایی طراحی کند که با سطح دانش، نگرش و مهارت‌های شاگردان تناسب داشته باشند. به طور طبیعی نوع عملکرد دانش‌آموزان، در فعالیت‌های گوناگون یکسان نیست؛ به این دلیل

معلم باید به طور منظم دانش آموزان را در فعالیتهای گوناگون زیر نظر بگیرد تا عواملی را که مانع پیشرفت آنان است، شناسایی کند.

۲. معلم خود در یک فرآیند تجربه‌اندوزی قرار می‌گیرد. از طریق این نوع ارزش‌یابی‌ها معلم می‌تواند علاقه‌های دانش‌آموزی را شناسایی کند و سطح فعالیت‌ها (سادگی یا دشواری آنها) و نیز مفاهیم را به درستی بسنجد.

۳. از طریق ارزش‌یابی‌های متناوبی که معلم انجام می‌دهد و یادداشت‌هایی که برمی‌دارد، اطلاعات کافی را برای سنجش یک دانش‌آموز جمع‌آوری می‌کند.

البته باید به نکاتی که بعضی معلمان علیه ارزش‌یابی تدریجی ذکر می‌کنند، اشاره کرد. از جمله این که ممکن است یک دانش‌آموز نتواند مهارت معینی را به درستی انجام دهد و این لزوماً به این دلیل نیست که او ناتوان است؛ بلکه ممکن است وقت کافی برای بروز آن توانایی و مهارت خاص به وی داده نشده باشد، یا این که بعضی دانش‌آموزان از حمایت و کمک والدین در آموزش برخوردارند؛ بنابراین در فعالیت‌ها و به خصوص فعالیت‌های خارج از مدرسه موفق‌ترند، این صرفاً به دلیل تفاوت خانواده است و نه تفاوت فرد. در چنین استدلال‌هایی بیان می‌شود که ارزش‌یابی فقط وقتی مناسب است که برای همه‌ی دانش‌آموزان شرایط یکسانی فراهم آورد و اغلب با این تصور همراه است که هدف از ارزش‌یابی، تعیین رتبه و نمره یا جایگاه دانش‌آموز در بین سایر دانش‌آموزان است؛ به این دلیل بر نکات زیر تأکید داریم:

۱. ارزش‌یابی مستمر، به هیچ وجه نباید با رتبه‌بندی و دسته‌بندی دانش‌آموزان بینجامد.

۲. باید بین ارزش‌یابی با هدف نمره دادن به دانش‌آموز، و ارزش‌یابی با هدف ارزش‌یابی، قضاوت و استفاده از اطلاعات در امر آموزش و طراحی مراحل بعدی آموزش، تفاوت اساسی قائل شویم.

بر این نکته تأکید می‌کنیم که خودداری از برچسب زدن به کودک بسیار مهم است؛ زیرا حاصل امتحان تدریجی باید این پیام را به معلم بدهد که «برای پیشرفت این کودک چه کار می‌توان کرد و او فعلاً در کجا قرار دارد؟» نه این که مثلاً «این دانش‌آموز در زیر حد متوسط است یا به حد معینی نرسیده یا کندذهن است.»

۳. نکته‌ی دیگری که تا حدی باعث می‌شود نسبت به نتیجه‌های ارزش‌یابی تدریجی به دیده‌ی تردید نگریسته شود، این است که چون کودکان در فعالیت‌های متفاوت ارزش‌یابی می‌شوند، شرایط ارزش‌یابی یکسان نیست و این امر قضاوت را مشکل می‌کند. این مسأله را باید با دید تحلیلی بررسی کرد. قضاوت نهایی به عهده‌ی معلم است و اوست که باید به تفسیر و تعبیر این نتیجه‌ها بپردازد. طبیعی است که امکان دارد، در موارد مربوط به الکتروسیته یا ماشین‌ها، گروهی فعال‌تر و موفق‌تر و در موارد مربوط به

رشد گیاهان و مسائل زیست محیطی، گروه دیگری موفق‌تر باشند. معلم در مقام یک قاضی، با توجه به تمام اطلاعاتی که از ارزش‌یابی‌های تدریجی می‌گیرد، در مورد کودک قضاوت می‌کند.

روش عملی ارزش‌یابی مستمر

همان‌گونه که بیان شد ارزش‌یابی مستمر، ارزش‌یابی معلم از دانش‌آموز است؛ بر اساس فعالیت‌هایی که دانش‌آموز در کلاس یا خارج از کلاس و طی یک دوره‌ی آموزشی انجام می‌دهد. یکی از هدف‌های اصلی ارزش‌یابی مستمر، این است که معلم دریابد نقاط ضعف و قوت دانش‌آموز چیست و به چه کمکی احتیاج دارد؟ در نتیجه، طرح تدریس مراحل بعدی خود را بر اساس اطلاعات حاصل از آن تنظیم کند. با توجه به آنچه در اهمیت ارزش‌یابی تدریجی گفته شد، یادآوری نکات زیر ضروری است:

۱. ارزش‌یابی مستمر، ارزش‌یابی عملکرد دانش‌آموز طی فعالیت‌های گوناگون داخل کلاس (آزمایش‌ها، پرسش‌ها و پاسخ‌ها و گفت‌وگوهای حین تدریس) و نیز فعالیت‌های خارج از کلاس است. جمع‌آوری اطلاعات از نحوه‌ی عملکرد دانش‌آموزان در کلیه‌ی فعالیت‌ها، براساس فهرست ارزش‌یابی است که معلم تنظیم می‌کند. هدف از تنظیم این فهرست به وسیله‌ی معلم و ارزش‌یابی غیررسمی دانش‌آموز بر اساس آن، این است که اولاً معلم محدوده‌ی انتظارات خود را به دقت و با توجه به جزئیات آن کاملاً روشن سازد و ثانیاً با ثبت مشاهداتش از عملکرد دانش‌آموزان، اطلاعات خود را در مورد آنان مستند سازد. میزان پیشرفت دانش‌آموز را بر اساس این اطلاعات ارزش‌یابی کند و بتواند ضعف و قوت آنان را مستدل و مستند به آگاه والدین برساند تا آنان را در جهت کمک به آموزش فرزندانشان هدایت کند.
۲. مواردی که در فهرست ارزش‌یابی هر فعالیت در نظر گرفته می‌شود، دقیقاً در محدوده انتظارات آن فعالیت در حیطه‌ی دانستنی-ها، مهارت‌ها و نگرش‌هاست. پیشنهاد می‌شود که معلم هر نوع خلاقیت یا عملکرد مناسب و خارج از انتظار را در زمینه‌ی فعالیت‌ها، در ستون ملاحظات یا یادداشت‌های جداگانه‌ی دیگری ثبت کند و برای آن امتیاز اضافی در نظر بگیرد.
۳. تهیه‌ی فهرست ارزش‌یابی فقط مختص فعالیت‌های گروهی یا فردی دانش‌آموز نیست؛ بلکه چنین فهرستی در مواردی هم که معلم از طریق گفت‌وگوی کلاسی به تدریس مفاهیم مشغول است، او را در ارزش‌یابی از دانش‌آموز و مشارکت او در فرآیند آموزش یاری می‌دهد.
۴. در ارزش‌یابی مستمر از دانش‌آموز، هر دانش‌آموز با خودش مقایسه می‌شود؛ بنابراین معلم باید وضعیت فعلی هر دانش‌آموز را با وضعیت قبلی او مقایسه کند و میزان پیشرفت او را ملاک ارزش‌یابی قرار دهد.

۵. توصیه می‌شود که معلمان در هر پایه، ضمن توجه به کلیه ویژگی‌های مثبت و منفی کودک، محدوده‌ی معینی از نگرش‌ها را در نظر بگیرند و برای پرورش آنها بکوشند. مثلاً نگرش «رعایت نوبت» در پایه‌ی اول و «توجه به صحبت‌های دیگران» در پایه‌ی دوم، از نگرش‌های اصلی هستند.

۶. بهتر است اولیای دانش‌آموزان نیز در جریان هدف‌های نگرشی قرار گیرند تا بتوان در حد امکان از کمک‌های آنها بهره‌مند شد. بدیهی است که تعیین نگرش‌های خاصی برای یک پایه‌ی تحصیلی، به معنای فراموشی دیگر نگرش‌ها نیست، بلکه برای تسهیل کار است؛ زیرا در عمل امکان ندارد که معلم بتواند برای پرورش تمام موارد نگرش‌ها در تمام پایه‌ها به طور مداوم فعال باشد؛ به این دلیل تصور می‌شود که بهتر است معلم، با نگاهی جامع به تمام نگرش‌ها (پرورش آنها، هدف آموزش علوم نیز هست) با توجه به موضوع‌ها و شرایط یادگیری، کلاس و اطلاع از سال‌های گذشته، در زمینه‌های خاصی تمرکز داشته باشد.

۷. ارزش‌یابی مستمر نمی‌تواند به یک نمره‌ی خام ختم شود. همان‌طور که ذکر شد، نمره گویای وضعیت واقعی دانش‌آموزان نیست. هدف از ارزش‌یابی مستمر، توجه به ابعاد مختلف دانستنی، مهارت و نگرش در جریان آموزش است و فرایند برنامه‌ی تدریس و یادگیری را در نظر می‌گیرد. پس اختصاص یک نمره‌ی خام به این جریان، کار روا و شایسته‌ای نیست و رتبه‌بندی در آن معنا ندارد. در واقع هر دانش‌آموز با خودش مقایسه می‌شود.

اگر به ضرورت کارنامه‌ی رسمی و یا موارد دیگر، معلم مجبور باشد نمره‌ی کمی ارائه کند، بدیهی است که باید ضوابط خاصی را برای این منظور در نظر بگیرد. اگر فرض کنیم که نمره‌ی مربوط به ارزش‌یابی مستمر، از ۵ در نظر گرفته شده باشد، در این صورت بر اساس قضاوت کیفی معلم از کار دانش‌آموزان نمره‌ها می‌توانند با الگویی مشابه موارد زیر به قضاوت کمی تبدیل شوند:

قضاوت کیفی		نمره (قضاوت کمی)
مهارت‌ها و نگرش‌ها (عملکرد مورد انتظار) در حد عالی و پیشرفته مشاهده می‌شود.	عالی	۵
عملکردهای مورد انتظار، در حد قابل قبول و مناسب مشاهده می‌شوند.	بسیار خوب	۴
عملکردهای مورد انتظار رضایت بخش هستند.	خوب	۳
عملکردهای مورد انتظار نیازمند دقت و توجه بیشتری هستند.	متوسط	۲
عملکردهای مورد انتظار مشاهده نمی‌شوند.	ضعیف	۱